

Examining the Methods of Guaranteeing Product Quality from the Perspective of Imami Fiqh, Iranian Law and European Union Law

Akbar Mahmoodi*

10.30497/ifr.2023.244520.1835

Abstract

According to the origin of the product quality, there are two types of obligation: mandatory and optional. Mandatory guarantee provisions are mandatory rules and there is no possibility of violating them and agreeing against them. Optional guarantee provisions are supplementary rules and according to the principle of sovereignty of will and the principle of freedom of contract, it is possible to violate them and agree against them. Product quality guarantee is divided into two types: one-way commitment and two-way commitment. In unilateral commitment, the guarantor imposes obligations on himself for the benefit of the consumer, and the consumer has no expectations. This type is realized in two forms, the first condition and the first condition, which does not need to be accepted by the consumer in both forms. All Imami jurists, Iranian jurists and European Union law consider unilateral commitment in the form of iqaa as necessary and binding. However, some Imami jurists did not accept the initial condition as binding; But other jurists of Imamia, all Iranian jurists and European Union laws have considered unilateral commitment as an initial condition mandatory. The bilateral obligation to guarantee the quality of the goods is of two types, depending on where the guarantee is inserted: the guarantee in the contract and the guarantee in the independent contract. In both types, the principle of guaranteeing a contract is separate from the first contract, and there is a similar one called customary guarantee. The two-way obligation to guarantee the quality of goods in terms of the guarantor is of two types: the supplier's guarantee and the third party's guarantee. The bilateral obligation to guarantee the quality of the goods is binding, which is resolved by liquidation or annulment of the contract. Product quality assurance is divided into two types: guaranteeing high performance and guaranteeing quality durability, both of which are rational and expected by many buyers; But there is a possibility to differentiate between the two in the product quality guarantee contract.

Keywords

Guarantee; Quality Guarantee; Product Quality; Product Quality Guarantee; Product Quality Guarantee Methods.

JEL Classification: Y7; Y8; Z10; Z12.

* Professor, Mustafa International University, Tehran, Iran.

mahmoodiakbar24@gmail.com

Accepted: 2023/05/21

0000-0002-1261-1728

Received: 2023/09/25

بررسی شیوه‌های تضمین کیفیت کالا از نگاه فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا

اکبر محمودی*

چکیده

«تضمین کیفیت کالا» به لحاظ منشأ الزام بر دو قسم: «اجباری» و «اختیاری» است. مقررات تضمین اجباری از قواعد آمره بوده و امکان تخطی از آن‌ها و توافق برخلاف آن‌ها وجود ندارد. مقررات تضمین اختیاری از قواعد تکمیلی بوده و طبق اصل حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی، امکان تخطی از آن‌ها و توافق برخلاف آن‌ها وجود دارد. «تضمین کیفیت کالا» به لحاظ قالب تضمین بر دو قسم: «تعهد یک‌طرفه» و «تعهد دوطرفه» است. در تعهد یک‌طرفه تضمین‌کننده تعهداتی را بر خودش به نفع مصرف‌کننده تحمیل می‌کند و مصرف‌کننده هیچ انتظاری ندارد. این قسم در دو شکل ایقاع و شرط ابتدایی تحقق می‌یابد که در هر دو شکل نیاز به قبول مصرف‌کننده ندارد. همه فقهای امامیه، حقوق‌دانان ایرانی و حقوق اتحادیه اروپا تعهد یک‌جانبه در قالب ایقاع را لازم و الزام‌آور برشمردند. هرچند برخی فقهای امامیه الزام‌آور بودن شرط ابتدایی را نپذیرفتند؛ ولی فقهای دیگر امامیه، همه حقوق‌دانان ایرانی و حقوق اتحادیه اروپا تعهد یک‌جانبه در قالب شرط ابتدایی را الزام‌آور شمرده‌اند. «تعهد دوجانبه تضمین کیفیت کالا» به لحاظ محل درج تضمین بر دو نوع: «تضمین در ضمن قرارداد» و «تضمین در قرارداد مستقل» است. در هر دو نوع اصل تضمین یک قرارداد جدای از قرارداد اول است و مشابه آن باعنوان ضمان عرفی وجود دارد. «تعهد دوسویه تضمین کیفیت کالا» به لحاظ شخص تضمین‌کننده بر دو نوع: «تضمین عرضه‌کننده» و «تضمین شخص ثالث» است. تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا الزام‌آور است که با انحلال یا بطلان قرارداد رفع می‌شود. «تضمین کیفیت کالا» به لحاظ مفاد تضمین بر دو قسم: تضمین عملکرد بالا و تضمین دوام کیفیت است که هر دو عقلایی و مورد انتظار بسیاری از خریداران هستند؛ ولی امکان تفکیک میان آن دو در قرارداد تضمین کیفیت کالا وجود دارد.

واژگان کلیدی: تضمین؛ تضمین کیفیت؛ کیفیت کالا؛ تضمین کیفیت کالا؛ شیوه‌های تضمین کیفیت کالا.

۱. بیان مسأله، مرور پیشینه و روش تحقیق

امروزه با تنوع کالاهای مصرفی و نیازهای اعضای جوامع بشری به آنها بحث تضمین کیفیت کالا از مسائل مهم و ضروری به‌شمار می‌رود. بر همین اساس تحقیق درباره آن نیز از مسائل مهم و ضروری به حساب می‌آید.

با وجود اهمیت و ضرورت بحث تضمین کیفیت کالا و تحقیق درباره آن هنوز هیچ اثر علمی مستقلاً - اعم از کتاب، پایان‌نامه، رساله و مقاله - درباره شیوه‌های تضمین کیفیت کالا کنکاش نکرده است. بر همین اساس نویسنده قصد دارد در این مقاله علمی با روش تحقیق توصیفی تحلیلی انتقادی نظریه‌پردازی و اسناد کتابخانه‌ای و میدانی با رویکرد تطبیقی در قلمرو اصول، قواعد و مقررات فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا به تحلیل و بررسی این مسأله بپردازد تا نتایج آن در مرحله نظر و مرحله عمل مورد استفاده قرار بگیرد. نگارش مقاله حاضر در خصوص بحث مزبور با وجود خلأ علمی در زمینه آن می‌تواند نوآوری این مقاله در محتوا و ساختار به‌شمار آید.

۲. چیستی کالا

ماده دوم دستورالعمل محصولات معیوب ۱۹۸۵ اتحادیه اروپا کالا را تعریف کرده و مقرر داشته: «از نظر این دستورالعمل، کالا به کلیه اموال منقول به‌استثنای محصولات کشاورزی اولیه و شکار اطلاق می‌شود، حتی اگر در اموال منقول یا غیرمنقول دیگری ادغام شده باشد»؛ این ماده در ادامه مقرر داشته: «محصولات کشاورزی اولیه به معنای محصولات خاک، دامداری و شیلات است به‌استثنای محصولاتی که فرآوری اولیه شده‌اند»؛ ماده مزبور در پایان مقرر کرده: «کالا شامل برق است».

این ماده در اصلاحیه این دستورالعمل در ۱۹۹۹ تغییر یافته و مقرر شده: «از نظر این دستورالعمل، کالا به کلیه اموال منقول اطلاق می‌شود، حتی اگر در یک اموال منقول یا غیرمنقول دیگری ادغام شده باشند. محصول شامل برق است».

در دستورالعمل ۱۹۸۵ محصولات کشاورزی اولیه و شکار استثناء زده شده و جزو کالا به‌شمار نیامده بودند؛ ولی در اصلاحیه ۱۹۹۹ این استثناء برداشته شده و محصولات کشاورزی اولیه و شکار نیز از مصادیق کالا به حساب آورده شدند.

جزء «ب» بند دوم ماده یکم دستورالعمل جنبه‌های خاص فروش کالاهای مصرفی و تضمین‌های مرتبط ۱۹۹۹ اتحادیه اروپا کالا را تعریف کرده و مقرر داشته: «کالاهای مصرفی به هر شیء منقول مشهود اطلاق می‌شود به استثنای: (۱) کالاهایی که به صورت اجرائیه یا غیرقانونی به فروش می‌رسند؛ (۲) آب و گاز درجایی که در حجم یا مقدار محدود برای فروش قرار نگرفته باشند؛ (۳) برق.»

بند «ح» ماده دوم قانون مشترک فروش ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا نیز کالا را تعریف کرده و مقرر داشته: «کالا به معنای هرگونه اقلام منقول مشهود است.»

این مقرر نیز دو مورد را استثناء کرد و مقرر کرده: «آن را استثناء می‌زند: (۱) برق و گاز طبیعی؛ (۲) آب و سایر انواع گاز مگر اینکه در حجم یا مقدار معینی برای فروش گذاشته شوند.» بند سوم ماده دوم دستورالعمل حقوق مصرف‌کننده ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا نیز کالا را تعریف نموده و بیان کرده: «کالا عبارت است از هرگونه اقلام منقول مشهود به استثنای اقلامی که به واسطه اجرائیه یا غیر آن به موجب قانون فروخته می‌شوند.» این مقرر در ادامه ذکر کرده: «آب، گاز و برق در مفهوم این دستورالعمل در صورتی که در حجم محدود یا مقدار معینی برای فروش گذاشته شوند به عنوان کالا تلقی خواهند شد.»

بنابراین کالا به معنای هر نوع محصول و تولید مصرفی اعم از لوازم خوردنی، نوشیدنی، پوشیدنی، خوابیدنی، صوتی، تصویری، سرمایشی، گرمایشی، تزئینی، تحریری، ورزشی، تفریحی، گردشگری، آرایشی، بهداشتی، هنری، علمی، فرهنگی، نقلیه و... است که اعضای جامعه در زندگی روزمره خودشان از آن‌ها استفاده کرده و نیازهای خودشان را برطرف می‌کنند.

۳. چستی تضمین کیفیت کالا

تضمین یا ضمانت در اینجا در مفهوم عام به معنای اعلام شخصی به شخص دیگر مبنی بر تعهد نسبت به چیزی است.

جزء «ه» بند دوم ماده یکم دستورالعمل جنبه‌های خاص فروش کالاهای مصرفی و تضمین‌های مرتبط ۱۹۹۹ اتحادیه اروپا ضمانت را تعریف کرده و مقرر داشته: «ضمانت عبارت است از هرگونه تعهد فروشنده یا تولیدکننده به مصرف‌کننده که بدون هزینه اضافی برای بازپرداخت قیمت پرداخت شده یا تعویض، تعمیر یا رسیدگی به کالاهای مصرفی به هر نحوی در صورتی که دارای مشخصات مندرج در بیانیه ضمانت یا در تبلیغات مربوطه باشد».

برخی از فرهنگ‌های حقوقی (آقایی، ۱۳۸۵، ص. ۱۰۹۴) نوشتند که تضمین در معاملات تجاری عبارت است از اعلامی توسط فروشنده کالا به‌عنوان بخشی از قرارداد فروش و همراه با آن درباره ماهیت، کیفیت یا مالکیت کالا که به‌موجب آن فروشنده متعهد به وجود و صحت حقایق معینی که ذکر می‌شود است.

برخی از فقهای امامیه (سبزواری، ۱۴۱۳ق، ص. ۱۱-۲۰) یکی از اقسام قرارداد ضمان را تعهد و التزام از سوی شخصی نسبت به وفای آنچه بر شخص دیگر ثابت شده ذکر کرده‌اند. عقلای جهان در ارتکاز ذهنی و بنای عملی خودشان ضمانت کالاها را انجام می‌دهند و منع شرعی و قانونی نسبت به این سیره عقلای جهان وجود ندارد؛ بنابراین عمومات و اطلاقات ادله صحت قراردادها و لزوم وفای به آنها شامل این قسم از ضمان نیز می‌شود (رضایی، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۰).

کیفیت در اصطلاح علمی به مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و اوصاف یک محصول یا خدمت گفته می‌شود که سبب فراهم شدن قابلیت آن محصول جهت برآورده کردن نیازهای موردنظر می‌گردد (Martin, 2003, p. 400).

منظور از تضمین کیفیت کالا در اینجا تعهد شخصی به مصرف‌کننده نسبت به وجود وصف یا اوصافی مطلوب در کالای مصرفی جهت رفع نیازهای مصرف‌کننده تا مدت‌زمان معین است.

بند ۱۴ ماده دوم دستورالعمل حقوق مصرف‌کننده ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا از تضمین کیفیت کالا با عبارت «ضمانت تجاری» یاد کرده و در تعریف آن مقرر کرده: «ضمانت تجاری عبارت است از هرگونه تعهد تاجر یا تولیدکننده (ضامن) به مصرف‌کننده علاوه بر تعهد قانونی او در

رابطه با ضمانت انطباق برای بازپرداخت بهای پرداخت شده یا تعویض، تعمیر یا سرویس کالا به هر نحو در صورتی که مشخصات یا هر نیاز دیگری را برآورده نکنند؛ این تعریف هرچند در مقام یک قسم از اقسام تضمین کیفیت کالا یعنی تضمین اختیاری بوده؛ ولی در اواسط آن به قسم دوم یعنی تضمین اجباری نیز اشاره شده است.

۳-۱. اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ منشأ الزام

۳-۱-۱. قسم اول: تضمین اجباری کیفیت کالا

۳-۱-۱-۱. مفهوم تضمین اجباری کیفیت کالا

مقصود از تضمین اجباری کیفیت کالا آن دسته از تضمین‌هایی است که توسط مقررات و قوانین بین‌المللی یا ملی یا محلی لازم و واجب شمرده شده و تخطی از آنها پیگیری قانونی دارد. برخی از مقررات و قوانین درباره کیفیت کالاهای گوناگون در سطح بین‌المللی، ملی یا محلی وضع و ابلاغ شده‌اند که اجرای آنها توسط تولیدکنندگان تحت شمول آن قوانین لازم است، اگرچه خریداران آنها را درخواست نکنند. از این رو اگر تولیدکنندگان از اجرای آن مقررات و قوانین تخطی کنند و کالاهای فاقد شرایط و ضوابط تعیین شده توسط این مقررات و قوانین را تولید کرده و تحویل خریداران بدهند مشمول جرایم گوناگون اعم از سنگین و سبک می‌شوند؛ حتی گاهی امکان دارد مجوز تولید آنان باطل شده و از تولید آنان جلوگیری شود.

۳-۱-۱-۲. مبنای تضمین اجباری کیفیت کالا

تضمین اجباری کیفیت کالا در حقوق ایران مبنای تقنین از سوی قانون‌گذار رسمی را دارد. چند قانون در ایران در برخی کالاها و در بخشی از امور آن کالاها تضمین کیفیت آنها را بر تولیدکنندگان و فروشندگان برای تأمین و حفظ حقوق و منافع مشتریان و مصرف‌کنندگان اجبار کرده‌اند.

در ایران قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو مصوب ۲۳ خرداد ۱۳۸۶، آیین‌نامه اجرایی آن مصوب ۹ اسفند ۱۳۹۳ و قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان در

راستای اجرای اصل ۱۲۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۵ مهر ۱۳۸۸ از قوانین مربوط به تضمین کیفیت کالا هستند که مجموعه‌ای از امور درباره کیفیت کالاها را الزامی کرده و تولیدکنندگان و فروشندگان ملزم هستند براساس آنها کالاهای خودشان را به خریداران عرضه کنند.

ماده دوم قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو ۱۳۸۶ ایران مقرر کرده: «عرضه‌کننده موظف به رعایت استانداردهای ابلاغی در مورد ایمنی، کیفیت، سلامت خودرو و مطابقت آن با ضمانت ارائه‌شده به مصرف‌کننده می‌باشد».

خودرو از کالاهای اساسی و پراستفاده در سبد کالای مصرفی اعضای جامعه به‌شمار می‌رود که اشکال در کارکرد آن صدمه جانی، مالی و... برای آنان به دنبال دارد. بر همین اساس قانون‌گذار ایرانی همگام با برخی کشورهای جهان تضمین کیفیت خودرو را در برخی امور بر تولیدکنندگان و فروشندگان اجباری کرده تا جلوی برخی پیامدهای منفی اختلال در کارکرد و کیفیت پایین خودرو را بگیرد. واژه «موظف» تصریح در تکلیف قانونی تولیدکنندگان و فروشندگان دارد.

ماده سوم قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان ۱۳۸۸ ایران مقرر کرده: «عرضه‌کنندگان کالا و خدمات و تولیدکنندگان مکلف‌اند: (۱) ضمانت‌نامه‌ای را که در بردارنده مدت و نوع ضمانت است همراه با صورت‌حساب فروش که در آن قیمت کالا یا اجرت خدمات و تاریخ عرضه درج‌شده باشد به مصرف‌کنندگان ارائه نمایند؛ (۲) اطلاعات لازم شامل: نوع، کیفیت، کمیت، آگاهی‌های مقدم بر مصرف، تاریخ تولید و انقضای مصرف را در اختیار مصرف‌کنندگان قرار دهند».

این قانون و این ماده قانونی اختصاص به کالای خوددور ندارد و شامل همه یا بیشتر کالاهای مصرفی اعضای جامعه می‌شود. تولیدکنندگان و فروشندگان کالاهای مصرفی طبق این مقرر وظیفه قانونی دارند ضمانت‌نامه معتبر که دارای مدت مشخصی است به خریدار و مصرف‌کننده اعطا کنند و اطلاعات دقیق ضمانت‌نامه را در آن درج نمایند. کلمه «مکلف‌اند» تصریح در تضمین اجباری و الزامی دارد.

در حقوق اتحادیه اروپا نیز تضمین اجباری کیفیت کالا در برخی امور کالاها وجود دارد. دستورالعمل اتحادیه اروپا درباره مسئولیت محصولات معیوب مصوب ۲۵ ژوئیه ۱۹۸۵ و اصلاحیه این دستورالعمل مصوب ۱۰ مه ۱۹۹۹ از قوانین بین‌المللی در سطح قاره اروپا هستند که مجموعه‌ای از تضمین‌ها را بر تولیدکنندگان و فروشندگان الزام داشته‌اند.

در فقه امامیه هرچند بحث تضمین اجباری کیفیت کالا به صراحت و به‌طور مستقل بحث نشده؛ ولی مقررات قانونی که با اصول و قواعد شرع مخالف نباشند در نظام جمهوری اسلامی واجب و لازم‌الاجرا بوده و تخطی از آن‌ها ممنوع و حرام است؛ زیرا این مقررات از طریق سازوکارهایی وضع و تصویب شده که مشروعیت آن توسط فقیه عادل (ولی فقیه) تأیید شده است؛ بنابراین لازم‌الاجرا است. فقه امامیه الزامات حکومت شرعی را که مبتنی بر حاکمیت الهی و مشروعیت دینی است به رسمیت می‌شناسد.

امام خمینی در جمهوری اسلامی بر پیروی از قوانین مصوب و غیرمخالف با اسلام تأکید داشته است (موسوی خمینی، ۱۳۷۸، ص. ۳۷۸). این قوانین از جمله موارد و مصادیق منطقه فراغ می‌تواند باشد که شهید صدر بر آن تأکید داشت (صدر، ۱۴۰۲ق، صص. ۶۸۹-۶۹۰). شارع در یک سری از امور جاری و نو آمد دست حاکمان اسلامی را جهت تقنین باز گذاشته که طبق مصلحت و براساس موازین اسلامی قانون‌گذاری کنند. مردم نیز موظف هستند که به این قوانین احترام گذشته و به آن‌ها عمل کنند.

طبق این تحلیل فقهی اگر تضمین کیفیت کالا در برخی امور بعضی از کالاها از سوی قانون‌گذار کشور اسلامی الزامی شود و با موازین فقه امامیه نیز مخالفت نداشته باشد فقه امامیه این الزام را به رسمیت شناخته و آن را شرعی می‌داند.

تضمین اجباری کیفیت کالا در ماده نهم قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو ایران ۱۳۸۶ تعهد به‌شمار آمده است. این ماده مقرر کرده: «عرضه‌کننده مکلف است تعهدات موضوع این قانون را به‌صورت کتبی در اوراق ضمانت‌نامه قید نموده و در زمان تحویل خودرو به‌نحو مقتضی موضوع این قانون را به‌طور صریح و روشن به مصرف‌کننده اعلام نماید.»

۳-۱-۲. قسم دوم: تضمین اختیاری کیفیت کالا

۳-۱-۲-۱. معنای تضمین اختیاری کیفیت کالا

مراد از تضمین اختیاری کیفیت کالا آن دسته از تضمین‌ها هستند که به صورت اختیاری برای جلب اعتماد خریداران به عنوان ابزاری برای بازاریابی مورداستفاده تولیدکنندگان و فروشندگان محصولات گوناگون مصرفی قرار می‌گیرند تا توجه خریداران را به سوی یک برند ویژه متمرکز نمایند.

بند ۱۴ ماده دوم دستورالعمل حقوق مصرف‌کننده ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا از تضمین اختیاری کیفیت کالا با عبارت «ضمانت تجاری» یاد کرده و در تعریف آن مقرر کرده: «ضمانت تجاری عبارت است از هرگونه تعهد تاجر یا تولیدکننده (ضامن) به مصرف‌کننده علاوه بر تعهد قانونی او در رابطه با ضمانت انطباق برای بازپرداخت بهای پرداخت شده یا تعویض یا تعمیر کالای خدماتی یا محتوای دیجیتالی که به هرگونه دارای مشخصات یا سایر الزامات غیرمرتبط با انطباق مندرج در بیانیه تضمین یا تبلیغات مربوطه موجود در زمان یا قبل انعقاد قرارداد نباشد».

بند «ش» ماده دوم قانون مشترک فروش ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا نیز به همین شکل عمل کرده و مقرر داشته: «ضمانت تجاری عبارت است از هرگونه تعهد تاجر یا تولیدکننده به مصرف‌کننده علاوه بر تعهدات قانونی طبق ماده ۱۰۶ در صورت عدم انطباق برای بازپرداخت بهای پرداخت شده یا تعویض یا تعمیر کالای خدماتی یا محتوای دیجیتالی که به هر شکل دارای مشخصات یا سایر الزامات غیرمرتبط با انطباق مندرج در بیانیه تضمین یا تبلیغات مربوطه موجود در زمان یا قبل انعقاد قرارداد نباشد».

مقرر مزبور در این دو قانون ضمانت تجاری را در مقابل تعهد قانونی به کار برده که همان ضمانت و تضمین قانونی است.

امروزه بسیاری از تضمین‌های کیفیت کالا که در جامعه مطرح است تضمین اختیاری است که مباحث حقوقی و فقهی زیادی را برای عرضه‌کننده، مصرف‌کننده و گاهی اشخاص ثالث به دنبال دارد.

۳-۲-۱-۲. مبنای تضمین اختیاری کیفیت کالا

تضمین اختیاری کیفیت کالا یک تعهد و قرارداد بین تضمین‌کننده و تضمین‌گیرنده است. فرض بر این است که این تعهد و قرارداد با رضایت کامل ایجادکنندگان تعهد و قرارداد تحقق می‌پذیرد. از سوی دیگر تعهد و قرارداد تضمین با هر قالبی که پذیرفته شود (اعم از عقد جدید یا عقد ضمان یا ضمانت یا شرط ضمن عقد و...) به لحاظ فقهی و حقوقی مشروع و صحیح است و با اصول و قواعد فقهی و حقوقی مخالفت ندارد؛ بنابراین هیچ مانع و محذوری جهت صحت و نفوذ چنین نهاد فقهی و حقوقی وجود ندارد.

در حقوق اتحادیه اروپا بحث تضمین اجرای قرارداد در ضمن قرارداد مطرح شده است. بند یکم ماده ۱۰۵، اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا مقرر کرده: «طرفی که به‌طور منطقی باور دارد که عدم‌ایفای تعهد قراردادی به‌صورت اساسی توسط طرف دیگر وجود خواهد داشت ممکن است تقاضای تضمین مناسب برای اجرای قرارداد بکند. همچنین می‌تواند تا زمانی که به این باور باقی است از اجرای تعهدات خودش نیز خودداری نماید». این ماده عمومیت داشته و اختصاص به تضمین کیفیت کالا ندارد؛ ولی می‌توان آن را نسبت به تضمین کیفیت کالا نیز سرایت داد.

ماده ۲۴۱ قانون مدنی ایران نیز به بحث ضمان در ضمن قرارداد تصریح کرده و مقرر داشته: «ممکن است در معامله شرط شود که یکی از متعاملین برای آنچه به‌واسطه معامله مشغول‌الذمه می‌شود رهن یا ضامن بدهد».

یکی از مصادیق شرط ضمان عرفی در قرارداد تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد است که حدود و شرایط آن در قرارداد باید توسط دو طرف قرارداد مشخص شود.

قانون مدنی ایران در ادامه در ماده ۲۴۳ برای ضمانت اجرای ماده ۲۴۱ نهاد حقوقی را در نظر گرفته و مقرر کرده: «هرگاه در عقد شرط شده باشد که ضامنی داده شود و این شرط انجام نگیرد مشروطه حق فسخ معامله را خواهد داشت».

این ماده نشان از آن دارد که ضمان در ضمن یک قرارداد الزام قانونی دارد و در صورت عدم‌وفای مشروط‌علیه به‌شرط موردتوافق، مشروط‌له حق فسخ قرارداد را خواهد داشت.

۲-۳. اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ قالب تضمین

۱-۲-۳. قسم اول: تعهد یک طرفه تضمین کیفیت کالا

۱-۲-۳-۱. مفهوم تعهد یک طرفه تضمین کیفیت کالا

گاهی تضمین کیفیت کالا از سوی عرضه کننده کالا به مصرف کننده کالا به شکل تعهد یک طرفه صورت می گیرد. یعنی مصرف کننده هیچ تضمین خاصی را از عرضه کننده غیر از صحت و سلامتی عادی و معمولی یک کالا انتظار ندارد؛ ولی عرضه کننده برای این که اعتماد مصرف کننده را به خودش جلب نماید و برند خودش را تبلیغ نماید به صورت اختیاری و یک طرفه تعهدی را نسبت به کیفیت خاصی در کالای عرضه شده تضمین می کند. این نوع از تعهد را تعهد خودتحمیلی و یک طرفه و این نوع از تضمین را تضمین خودتحمیلی می نامند.

۲-۱-۲-۳. انواع تعهد یک طرفه تضمین کیفیت کالا

تعهد یک طرفه در فقه امامیه و حقوق ایران گاهی در قالب ایقاع و گاهی در قالب شرط ابتدایی مورد بحث قرار می گیرد. (محقق داماد و دیگران، ۱۳۷۹، ص. ۹۴).

- نوع اول: ایقاع

ایقاع از مصطلحات مختص به فقه اسلامی است که حقوق ایران نیز از آن تأثیر پذیرفته است؛ زیرا منبع اصلی حقوق ایران فقه امامیه به شمار می رود. در اصطلاح فقهی به معنای انشای مستقلی در طرف ایجاب است که موجب تعلق جنس یا منفعتی از شخصی به شخص دیگر می شود و نیاز به انشای قبول از سوی طرف دیگری ندارد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ص. ۷۴۶؛ مشکینی، ۱۳۷۹، ص. ۹۷). قانون مدنی ایران برخلاف مباحث خود در باب عقود و قراردادها که بسیار گسترده و پرحجم است به طور تقریبی هیچ بابی را به طور مستقل به بیان ایقاعات اختصاص نداده و حتی زمانی که از ایقاعاتی مانند حیازت مباحثات یا تحجیر و... بحث می نماید از واژه ایقاع استفاده

نمی‌کند. تنها جایی که در قانون مدنی ایران از کلمه «ایقاع» استفاده شده بند پنجم از ماده ۱۳۱۲ در مورد شهادت (گواهی) است. با وجود این نقصان، ایقاعات در حاشیه قانون، کتاب‌های حقوقی و زندگی اجتماعی مردم به حیات خود ادامه داده‌اند و هیچ منطقی نمی‌تواند منکر اهمیت آن و نیاز جامعه به آن بشود.

در نزد حقوق‌دانان ایرانی ایقاع در معنای مصدری به انشای یک ماهیت حقوقی با یک اراده (قاسم‌زاده، ۱۳۸۹، ص. ۲۰) و در معنای حاصل مصدری به ماهیت حقوقی ناشی از اراده یک طرف گفته می‌شود (قاسم‌زاده، ۱۳۸۹، ص. ۲۰). تعریف ایقاع با تعبیر «عمل حقوقی که با یک اراده واقع می‌شود» از سوی برخی حقوق‌دانان (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص. ۱۸) با رویکرد حاصل مصدری است.

هرچند در نظام‌های حقوقی دیگر به خصوص اتحادیه اروپا سخنی از ایقاع به میان نیامده؛ ولی شبیه آن استفاده شده و در بیشتر مواقع از آن با عنوان تعهد یک طرفه یاد می‌شود. به عنوان مثال ماده ۱۰۷ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا تعهدات یک طرفه را به رسمیت شناخته و آن را الزام‌آور دانسته و مقرر کرده: «یک تعهد به قصد ایجاد الزام قانونی بدون نیاز به قبولی الزامی است».

فقه‌های امامیه (مراغی، ۱۴۱۷ق، ص. ۳۶) و حقوق‌دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص. ۱۸۸) اصالت لزوم را در ایقاع جاری می‌دانند. همچنین فقه‌های امامیه (مراغی: ۱۴۱۷ق، ص. ۴۰) و حقوق‌دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص. ۱۸۸؛ حمیتی، ۱۳۸۸، ص. ۳۰۶) ایقاع را الزام‌آور می‌دانند؛ بنابراین ایجادکننده ایقاع به تمام آثاری که به موجب عرف یا قانون از ایقاع حاصل می‌شوند ملزم خواهد بود.

حقوق‌دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص. ۱۹۳) ایقاع را همانند قرارداد در برابر همه قابل استناد دانستند و تصریح کردند (کاتوزیان، ۱۳۸۴، ص. ۲۰۰) که در صورت تخلف ایجادکننده ایقاع از تعهد خودش مسئول ضررهای ناشی از این اقدام است و قواعد مربوط به مسؤولیت‌های قراردادی درباره ایقاع نیز اجرا می‌شود.

- نوع دوم: شرط ابتدایی

منظور از شرط ابتدایی در نزد فقهای امامیه التزام و تعهد مستقلی است که به دلیل عدم ارتباط انشایی خود با یک قرارداد نمی‌توان آن را شرط ضمن قرارداد به‌شمار آورد. همچنین مراحل شکل یافتن آن به‌گونه‌ای بوده که قرارداد کاملی به‌وجود نیامده و اگر صورت توافق و تراضی دوطرفی هم داشته باشد به جهت فقدان شرایط شکل‌دهنده قرارداد نمی‌توان آن را قرارداد به حساب آورد (محقق داماد و دیگران، ۱۳۷۹، ص. ۱۰۱).

از نگاه حقوق‌دانان ایرانی (افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۲۴) نیز شرط ابتدایی به معنای تعهد یک‌طرفه‌ای است که شخص با قصد انشای آن بر خود به‌وجود می‌آورد.

میان فقهای امامیه در الزام‌آور بودن شرط ابتدایی اختلاف نظر است. بسیاری (انصاری، ۱۴۳۲ق، ص. ۵۵؛ نائینی، ۱۳۷۳، ص. ۱۲۳؛ کمپانی، ۱۴۱۸ق، ص. ۱۷۱؛ مراغی، ۱۴۱۷ق، صص. ۲۷۸-۲۷۹؛ بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ص. ۲۸۵) شرط ابتدایی را الزام‌آور ندانستند و گاهی آن را باطل به‌شمار آوردند. برخی نیز ادعای اجماع (نائینی، ۱۳۷۳، ص. ۱۲۳؛ مراغی، ۱۴۱۷ق، ص. ۲۷۹) و اتفاق (بجنوردی، ۱۴۱۹ق، ص. ۲۸۵) فقیهان امامیه را بر الزام‌آور نبودن شرط ابتدایی ذکر کردند.

عده‌ای از فقهای امامیه (طباطبایی، ۱۴۲۱ق، ص. ۱۱۷؛ نراقی، ۱۴۱۷ق، ص. ۱۴۲) قائل به الزام‌آور بودن شرط ابتدایی شدند. بسیاری از فقهای امامیه (حلی، ۱۴۱۳ق، ص. ۶۳؛ نجفی، ۱۳۶۲ق، ص. ۱۹۸) هم که سخنی از شروط ابتدایی به میان نیاوردند تنها شروطی را الزام‌آور دانستند که شروط ضمن قرارداد باشند و شروط خارج از قرارداد را الزام‌آور ندانستند.

برخی از حقوق‌دانان ایرانی (طاهری، ۱۴۱۸ق، ص. ۸۹) از ماده ۱۰ قانونی مدنی ایران برداشت کرده‌اند که قانون‌گذار ایرانی به تبع حقوق اروپا همه تعهدات اعم از ابتدایی و در ضمن عقد را که مخالف صریح قانون نباشد صحیح، نافذ و لازم‌الاجرا دانسته است؛ بنابراین شرط ابتدایی نیز از نگاه قانون مدنی ایران صحیح، نافذ و لازم‌الاجرا است.

این تحلیل حقوقی از این ماده صحیح نیست؛ زیرا این ماده مقرر کرده: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد

نافذ است». در این ماده تعبیر «قراردادهای خصوصی» آمده و قرارداد معنای خاصی در قوانین موضوعه و حقوق ایران دارد و اختصاص به تعهد دوطرفه دارد. مقصود قانون‌گذار در ماده مزبور این است که قراردادهای نامعین که در قانون تصریح نشدند اگر با قانون ایران مخالفت صریح نداشته باشند معتبر هستند. بنابراین قانون‌گذار خواسته با وضع این ماده قراردادهای نامعین را در صورت عدم مخالفت با قانون به رسمیت بشناسند. بلکه اگر در این ماده از عبارت «تعهدات» استفاده می‌شد می‌توانست این تحلیل صحیح باشد. زیرا تعهد شامل شرط ابتدایی که نوعی از تعهد یک‌طرفه است می‌شود.

در حال حقوق دانان ایرانی (افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۲۴) شرط ابتدایی را از جمله شروط لازم و الزام‌آور بر علیه متعهد علیه و به نفع متعهدله به‌شمار آورده‌اند.

حقوق موضوعه ایران به صراحت از تعهد یک‌طرفه در خصوص تضمین کیفیت کالا سخن نگفته؛ ولی قانون‌گذار در تبصره یکم ماده ۱۲ آیین‌نامه اجرایی ۱۳۹۵ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان خودرو ۱۳۸۶ ایران مقرر داشته: «عرضه‌کننده می‌تواند براساس سیاست تجاری خود و به منظور افزایش رضایت‌مندی مصرف‌کننده نسبت به افزایش دوره تضمین یا تعهد اقدام نماید که در این صورت باید جزئیات شرایط آن به‌طور کتبی و شفاف به مصرف‌کننده اعلام گردد».

در این ماده سخن از یک تضمین اضافی و غیرالزامی علاوه بر تضمین اجباری به میان آمده است. به این معنا که قانون‌گذار عرضه‌کننده کالا را آزاد گذاشته که جهت جذب مشتری و بازاریابی تضمین‌های دیگری غیر از تضمین الزامی ایجاد نماید. این همان تضمین اختیاری، آزاد و حقوقی است که محل بحث است؛ بنابراین حقوق موضوعه ایران تضمین کیفیت کالا به صورت تعهد یک‌طرفه را به رسمیت شناخته و آن را معتبر دانسته است.

حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا تضمین کیفیت کالا و آثار برآمده از آن را در برخی موارد لازم برشمردند. در برخی موارد این تضمین به صورت یک‌طرفه ایجاد می‌شود که در این صورت براساس اجباری بودن تضمین، این تعهد یک‌طرفه الزام‌آور است و آن‌هم به این جهت است که اساس این تضمین و آثار حقوقی آن بر عرضه‌کننده کالا الزامی است و عرضه‌کننده

باید به آن عمل نماید؛ زیرا مقررات این قوانین در بسیاری از موارد از قواعد آمره است و توافق برخلاف آن‌ها جایز نیست.

۲-۲-۳. قسم دوم: تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا

۱-۲-۲-۳. مفهوم تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا

مقصود از تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا این است که عرضه‌کننده کالا به درخواست مصرف‌کننده و با اشتراط تضمین کیفیت کالا آن کالا را به مصرف‌کننده انتقال می‌دهد. در بسیاری مواقع چنین تضمینی در مقابل عوضی صورت می‌گیرد. یعنی هزینه‌ای که مصرف‌کننده برای کالای منتقل شده به وی با تضمین کیفیت می‌دهد بیشتر از هزینه آن کالا بدون تضمین کیفیت است.

۲-۲-۲-۳. وضعیت حقوقی تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا

تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا در ضمن قراردادی که جهت نقل و انتقال کالا صورت می‌گیرد تحقق می‌پذیرد. به قرارداد مزبور قرارداد به شرط تضمین گفته می‌شود. در این صورت قرارداد نقل و انتقال کالا به صورت مشروط است و شرط آن تضمین کیفیت کالا است. یعنی مصرف‌کننده کالا به شرطی آن کالا را از عرضه‌کننده گرفته و در مقابل آن عوضی پرداخت می‌کند که کیفیت آن کالا برای وی تضمین شود. درغیراین صورت آن را از عرضه‌کننده خریداری و... نخواهد کرد.

حقوق اتحادیه اروپا چنین شروط ضمنی را در اصول کلی خودش به رسمیت شناخته و آن‌ها را معتبر دانسته است. ماده ۱۰۲ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا مقرر کرده: «علاوه بر شروط صریح، قرارداد امکان دارد مشتمل بر شروط ضمنی باشد که با نشانه‌های زیر شناسایی می‌شود: الف) قصد طرفین؛ ب) ماهیت و هدف قرارداد؛ ث) حسن نیت و رفتار منصفانه».

حقوق دانان ایرانی (حیاتی، ۱۳۹۲، ص. ۳۲۴) شروط ضمن قرارداد را یک عمل حقوقی به‌شمار آوردند که وجودی مستقل از قرارداد اصلی ندارد.

فقه‌های امامیه (حلی، ۱۴۱۱ق، ص. ۱۰۰؛ انصاری، ۱۴۲۱ق، ص. ۷۳؛ بجنوردی، ۱۴۰۱ق، ص. ۳۹۳) و حقوق‌دانان ایرانی (افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۲۷؛ رسائی‌نیا، ۱۳۷۶، ص. ۱۲۴) شروط ضمن قرارداد را به‌طور اجمالی مشروع، مجاز، صحیح و نافذ برشمردند که آثار حقوقی برای هردو طرف قرارداد به‌دنبال دارد.

برخی حقوق‌دانان ایرانی (حمیتی، ۱۳۸۸، ص. ۶۳) از شرط ضمن قرارداد با عنوان قرارداد دومی در کنار قرارداد اصلی و اولی یاد کرده‌اند.

فقه‌های امامیه (انصاری، ۱۴۳۲ق، ص. ۵۳؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ص. ۳۹۳) و حقوق‌دانان ایرانی (رسائی‌نیا، ۱۳۷۶، ص. ۱۲۴) عمل به شروط مندرج در ضمن قراردادهای لازم را لازم و آن‌ها را الزام‌آور نسبت به دو طرف قرارداد دانستند که در محاکم قضایی قابل استناد و معتبر است.

بسیاری از فقه‌های امامیه (مجلسی، ۱۴۰۶ق، ص. ۱۴۹۸؛ طباطبایی، ۱۴۲۱ق، ص. ۱۱) و حقوق‌دانان ایرانی (امامی، ۱۳۸۸، ص. ۲۶۷ و ۱۰۷؛ طاهری، ۱۴۱۸ق، ص. ۸۸) شروط درج‌شده در ضمن قراردادهای جایز را نیز لازم و آن‌ها را الزام‌آور نسبت به دو طرف قرارداد شمردند؛ بنابراین در محکمه‌های صالح قضایی اعتبار و قابلیت استناد دارد.

فقه‌های امامیه (طباطبایی، ۱۴۲۱ق، ص. ۱۱) و حقوق‌دانان ایرانی (امامی، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۷؛ کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۱۴۳) تصریح نمودند در قراردادهای جایز تا وقتی این شروط لازم و الزام‌آور هستند که اصل قرارداد برقرار باشد و در صورت زوال قرارداد دیگر این شروط نیز لازم و الزام‌آور نخواهند بود.

تضمین کیفیت کالا یک‌نهاد پذیرفته‌شده در فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا به حساب می‌آید که امکان ایجاد آن در قالب تعهد دوطرفه نیز وجود دارد.

در تعهد دوطرفه هم تضمین‌کننده و هم مصرف‌کننده قصد ایجاد تضمین کیفیت کالا را دارند و به‌طور معمول برای این تضمین عوضی از سوی مصرف‌کننده به تضمین‌کننده انتقال می‌یابد. براین اساس هم تضمین‌کننده تعهدی نسبت به مصرف‌کننده ایجاد می‌کند و هم مصرف‌کننده تعهدی را نسبت به تضمین‌کننده ایجاد می‌کند. از این رو تعهد در برابر تعهد

صورت می‌گیرد. به این نوع از تعهد عنوان تعهد متقابل اطلاق می‌شود؛ بنابراین اجرای تعهد در مقابل اجرای تعهد و عدم اجرای تعهد در برابر عدم اجرای تعهد خواهد بود.

۳-۲-۲. انواع تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا به لحاظ محل درج تضمین

تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا از جهت آنکه محل درج و ذکر آن در چه جایی صورت می‌گیرد به دو نوع: «تضمین در ضمن قرارداد» و «تضمین با قرارداد مستقل» بخش‌بندی می‌شود.

- نوع اول: تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد

تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد از نظر تحلیل فقهی و حقوقی از نوع تعهد و شرط ضمن قرارداد به‌شمار می‌رود؛ بنابراین احکام شروط و تعهدات ضمن قرارداد در آن باید جریان یابد.

فقه‌های امامیه (انصاری، ۱۴۳۲ق، ص. ۵۹) شرط در ضمن قرارداد را به سه قسم: «شرط وصف»، «شرط فعل» و «شرط نتیجه» بخش‌بندی می‌کنند. شرط صفت به صفتی از صفات مورد و موضوع قرارداد مانند حامله بودن گوسفند تعلق می‌گیرد. شرط فعل نیز به فعل یکی از دو طرف قرارداد یا شخص ثالث مانند دوختن لباس تعلق می‌گیرد. شرط نتیجه به چیزی که غایت برای فعل است مانند تملک یک کالای خاص تعلق می‌گیرد.

ماده ۲۳۴ قانون مدنی ایران نیز شرط در ضمن قرارداد را به سه قسم: شرط صفت، شرط نتیجه و شرط فعل تقسیم کرده و مقرر کرده: «شرط بر سه قسم است: ۱) شرط صفت؛ ۲) شرط نتیجه؛ ۳) شرط فعل اثباتاً یا نفیاً».

این ماده قانونی در ادامه شرط صفت را تعریف نموده و ذکر کرده: «شرط صفت عبارت است از شرط راجعه به کیفیت یا کمیت مورد معامله». سپس شرط نتیجه را تعریف کرده و مزبور داشته: «شرط نتیجه آن است که تحقق امری در خارج شرط شود». آنگاه شرط فعل را تعریف کرده و بیان نموده: «شرط فعل آن است که اقدام یا عدم اقدام به فعلی بر یکی از متعاملین یا بر شخص خارجی شرط شود».

حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۱۴۷؛ افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۴۹) نیز با توجه به این ماده شرط در ضمن قرارداد را به سه قسم: شرط صفت، شرط فعل و شرط نتیجه بخش‌بندی کردند و در تعاریف خودشان برای این سه قسم از شروط از این ماده قانونی بهره بردند.

شروط تعهدات جانبی در قرارداد و تعهد در تعهد به‌شمار می‌روند و تعهد جانبی و تعهد در تعهد الزام‌آور هستند. یعنی همچنان که التزام و تعهد الزام می‌آورد التزام در التزام و تعهد در تعهد نیز الزام را به‌دنبال دارد.

شرط مزبور تعهدی است که میان دو طرف قرارداد ردوبدل می‌شود و دو طرف نسبت به آن توافق می‌نمایند؛ بنابراین تا جایی که با اصول بنیادین حقوق کشور متبوع، نظم عمومی، اخلاق حسنه و قواعد آمره در تضاد نباشد الزام‌آور بوده و قابل استناد است.

ماده ۱۰۴ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا به الزام‌آور بودن و اولویت داشتن چنین شروطی اشاره کرده و مقرر داشته: «شروطی که به‌طور انفرادی و جداگانه مورد مذاکره قرار گرفته‌اند بر شروطی که به‌طور مجزا مورد مذاکره قرار نگرفته‌اند تقدم و اولویت دارند».

بند سوم ماده ۱۰۲ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا ماهیت و هدف قرارداد را یکی از مواردی دانسته که در تفسیر قرارداد باید مورد توجه قرار بگیرد.

اگر هدف مصرف‌کننده از پرداخت عوض در برابر کالا، کیفیت مقرر آن در قرارداد باشد این کیفیت در تفسیر قرارداد و استناد به آن اهمیت داشته و الزام‌آور خواهد بود.

تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد شرط فعل در قرارداد به‌شمار می‌رود. از این رو احکام شرط فعل در آن باید جاری شود.

فعل در شرط فعل طبق تصریح ماده ۲۳۴ قانون مدنی ایران و حقوق دانان ایرانی (طاهری، ۱۴۱۸ق، ص. ۲۸۹؛ رسائی‌نیا، ۱۳۷۶، صص. ۱۳۵-۱۳۶؛ افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۵۶) شامل اثبات (انجام) و نفی (ترک) می‌شود. تضمین کیفیت کالا اگر از نوع شرط فعل در نظر گرفته شده باشد از قسم شرط فعل مثبت (انجام) است؛ زیرا در قرارداد انتقال کالا به مصرف‌کننده شرط می‌شود که عرضه‌کننده تضمینی را برای مصرف‌کننده ایجاد نماید که این ایجاد یک نوع

فعل مثبت (انجام) است. همچنین فعل در شرط فعل طبق تصریح حقوق‌دانان ایرانی (طاهری، ۱۴۱۸ق، ص. ۲۸۹) شامل عمل خارجی (مادی) مانند ساختن یک‌خانه و عمل حقوقی (قضایی) مانند ایجاد یک قرارداد می‌شود. قرارداد تضمین کیفیت یک عمل حقوقی است؛ بنابراین در صورت تعهد تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد انتقال کالا به مصرف‌کننده شرط انجام ایجاد قرارداد تضمین کیفیت کالا در قرارداد درج می‌شود.

حکم فقهای امامیه (روحانی، ۱۴۱۲ق، ص. ۸۱) به عدم صحت اسقاط حق شرط وصف دلیل بر این است که تضمین کیفیت کالا از نوع شرط وصف نیست. برخی (طباطبایی، ۱۴۰۰، ص. ۴۰۹) از آنان برای عدم صحت اسقاط حق شرط وصف استدلال کردند که در صورت عدم وصف فقط خیار وجود دارد و موضوعی برای اسقاط وجود نخواهد داشت. بعضی دیگر (روحانی، ۱۴۱۲ق، ص. ۸۱) نیز استدلال آوردند که اگر وصف موجود باشد مطلوب حاصل شده و اگر موجود نباشد معنایی برای وجوب وفاء وجود ندارد؛ بنابراین حق شرط به‌ناچار سقوط خواهد کرد و باقی نخواهد ماند.

در تضمین کیفیت کالا در صورت عدم انطباق کالا با کیفیت مقرر در قرارداد، مصرف‌کننده علاوه بر حق خیار فسخ حق درخواست تعمیر یا تعویض را نیز دارد. بدین توضیح که اگر وصف در موضوع قرارداد نباشد در بسیاری از مواقع اصل قرارداد قابل ابقاء است. حال مشروطه حقی را از مشروطه علیه طلب دارد و آن وصف مورد توافق در موضوع قرارداد است. در این صورت مشروطه یا از حق خودش نمی‌گذرد یا می‌گذرد. اگر از حق خودش نگذشت یا مشروطه علیه در صورت امکان، موضوع قرارداد را تعمیر یا تعویض می‌کند یا مشروطه اعمال خیار تخلف شرط می‌کند که همان فسخ قرارداد است. اگر هم مشروطه از حق خودش گذشت آن شرط و حق شرط خودش را اسقاط می‌کند. در صورت کلی و معین نبودن موضوع قرارداد اگرچه مشروطه می‌تواند درخواست تعویض دهد؛ ولی می‌تواند باز از حق خودش بگذرد و به همان کالای تسلیم شده به وی اکتفا کند. زیرا این حقی است که اختصاص به وی دارد و می‌تواند طبق قاعده فقهی و حقوقی از این حق اختصاصی بگذرد؛ بنابراین شرط تضمین کیفیت کالا از نوع شرط وصف نیست.

اشتراط تضمین کیفیت کالا در ضمن یک قرارداد به این معنا است که اگر کالای منتقل شده به مصرف‌کننده کیفیت مطلوب و استاندارد یا کیفیت مورد انتظار خاص مصرف‌کننده را نداشته باشد آثار حقوقی و قانونی خاصی داشته و هردو طرف قرارداد باید به این آثار حقوقی و قانونی ملتزم و متعهد بوده و آن را اجرا نمایند.

- نوع دوم: تضمین کیفیت کالا در قرارداد مستقل

گاهی تضمین کیفیت کالا در یک قرارداد مستقل ایجاد می‌شود. در این صورت دو قرارداد وجود دارد که عبارتند از:

۱. قراردادی که یک کالا توسط آن قرارداد از سوی عرضه‌کننده به مصرف‌کننده در قالب قرارداد بیع و... انتقال یابد.
۲. قراردادی که جدای از قرارداد اول با مصرف‌کننده منعقد می‌شود و کالای منتقل شده به مصرف‌کننده را تضمین کیفیت می‌کند.

در صورت تضمین کیفیت کالا در قالب یک قرارداد مستقل تضمین خودش یک قرارداد است و قرارداد یکی از نهادهای رسمی شناخته شده در نزد فقهای امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا به‌شمار می‌رود.

عقد در نزد فقهای امامیه (مشکینی، ۱۳۷۹، ص. ۳۷۷) به معنای قراردادی است که میان دو یا چند طرف برقرار می‌شود و تبادل جنس یا منافع بدان وسیله انجام می‌پذیرد و نیاز به ایجاب از سوی دهنده و قبول از سوی گیرنده دارد.

ماده ۱۸۳ قانون مدنی ایران نیز عقد را که در نزد بسیاری از حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۱۱؛ محقق داماد، ۱۳۷۹، ص. ۹۰؛ جعفری، ۱۳۸۱، ص. ۵۳۲؛ شیروی، ۱۳۹۶، ص. ۱۰) مترادف قرارداد است تعریف کرده و مقرر داشته: «عقد عبارت است از این که یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آن‌ها باشد».

بند «الف» ماده دوم قانون مشترک فروش ۲۰۱۱ اتحادیه اروپا قرارداد را تعریف نموده و مقرر کرده: «قرارداد به معنای توافقی است که به منظور ایجاد تعهدات یا سایر آثار حقوقی انجام می‌شود».

هرچند برخی درصدد این هستند که تضمین کیفیت کالا در قرارداد مستقل را یک قرارداد نوپدید به حساب آورند؛ ولی امکان تحلیل آن در قالب قراردادهای معین در فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا وجود دارد. زیرا می‌توان آن را در قالب قرارداد ضمان و ضمانت تحلیل کرد.

ضمان در اصطلاح فقه امامیه در یک مقیاس عام به معنای مطلق اشتغال ذمه انسان به هر سببی از اسباب است (صدر، ۱۴۲۰ق، ص. ۳۲۰) و در مقیاس بعدی به معنای تعهد و التزام به مال یا نفس در ذمه شخص دیگر از سوی انسانی که ذمه او خالی است (هاشمی، ۱۳۸۲، صص. ۱۵۲-۱۵۳) و در مقیاس خاص تر به تعهد و التزام به مال ثابت در ذمه شخص دیگر از سوی انسان بریء اطلاق می‌شود. (قطان، ۱۴۲۴ق، ص. ۴۳۵؛ حلی، ۱۴۰۸ق، ص. ۳۵۵؛ عاملی، ۱۴۱۰ق، ص. ۱۲۳؛ موسوی خمینی، بی تا، ص. ۲۳).

ضمان به معنای دوم (اعم) و سوم (اخص) ضمان عقدی است. هرگاه ضمان به صورت مطلق به کار رود مراد ضمان به معنای اخص (معنای سوم) است (هاشمی، ۱۳۸۲، ص. ۱۵۳). ماده ۶۸۴ قانون مدنی ایران نیز معنای سوم ضمان را در نظر گرفته و قرارداد ضمان را تعریف نموده و مقرر داشته: «عقد ضمان عبارت است از اینکه شخصی مالی را که بر ذمه دیگری است به عهده بگیرد».

برخی فرهنگ‌های حقوقی (آقایی، ۱۳۸۵، ص. ۶۲۷) نوشته‌اند که اگر تعهدی به صورت مشترک با مسئولیت اصلی صورت گیرد و قرارداد مجزا و متمایزی در کار نباشد در این صورت قرارداد ضمان خواهد بود و اگر قرارداد مجزا و متمایزی در کار باشد در این صورت قرارداد ضمانت خواهد بود.

شاید بتوان گفته که مقصود از ضمان و ضمانت در بحث تضمین کیفیت کالا در قالب قرارداد مستقل ضمان عرفی است که برخی از فقهای امامیه و حقوق هم آن را پذیرفته‌اند. در

تضمین کیفیت کالا در قالب قرارداد مستقل تضمین‌کننده با مصرف‌کننده قرارداد می‌بندد که کالای انتقال داده‌شده به وی از کیفیت تعیین‌شده در قرارداد برخوردار است و در صورت عدم انطباق کالا با کیفیت مزبور در قرارداد تضمین‌کننده خسارت وارد شده به مصرف‌کننده را با تعمیر یا تعویض کالا یا استرداد وجه پرداختی به مصرف‌کننده جبران خواهد کرد.

۳-۲-۲-۴. انواع تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا به لحاظ شخص تضمین‌کننده

- نوع اول: تضمین کیفیت کالا توسط عرضه‌کننده

گاهی تضمین کیفیت کالا از سوی عرضه‌کننده کالا به مصرف‌کننده صورت می‌گیرد. عرضه‌کننده شامل تولیدکننده، واردکننده، صادرکننده، پخش‌کننده، فروشنده و... و همچنین دربرگیرنده شخص حقیقی و حقوقی است.

در این فرض شخصی که کالای مصرفی را به مصرف‌کننده عرضه و منتقل می‌کند همان شخص نیز کیفیت آن کالای مصرفی را برای مصرف‌کننده در مدت‌زمان مشخصی تضمین می‌نماید. این تضمین گاهی اجباری به حکم قانون و گاهی اختیاری به اراده دو طرف قرارداد است. در هر دو صورت مسئولیت عدم انطباق کالا با کیفیت مقرر برعهده عرضه‌کننده است و مصرف‌کننده در صورت عدم انطباق کالا با کیفیت مقرر می‌تواند به خود عرضه‌کننده رجوع کند.

- نوع دوم: تضمین کیفیت کالا توسط شخص ثالث

امکان دارد که تضمین کیفیت کالا از سوی شخص ثالثی غیر از عرضه‌کننده کالا برای مصرف‌کننده صورت بگیرد. در این فرض عرضه‌کننده هیچ تضمینی نسبت به کیفیت کالا به مصرف‌کننده نمی‌دهد و شخص دیگری که خارج از قرارداد اول است این تضمین را در قالب یک قرارداد مستقل از قرارداد انتقال کالا به مصرف‌کننده برای مصرف‌کننده ایجاد می‌نماید.

این نوع از تضمین کیفیت کالا نیز مبنای حقوقی و فقهی دارد و شکی در صحت و اعتبار آن نیست؛ زیرا می‌توان این قرارداد را در قالب ضمان عرفی ایجاد نمود. براین اساس در این نوع از تضمین، شخص ثالث برای عرضه‌کننده کالا به نفع مصرف‌کننده کالا ضمانت کیفیت کالا را

خواهد نمود و در صورت عدم مطابقت کالا با اوصاف معین در قرارداد باید به وظیفه قانونی خودش عمل نماید.

ماده ۲۴۱ قانون مدنی ایران به این نوع از قرارداد اشاره داشته و مقرر کرده: «ممکن است در معامله شرط شود که یکی از متعاملین برای آنچه به واسطه معامله مشغول‌الذمه می‌شود رهن یا ضامن بدهد».

ضامن در تضمین کیفیت کالا در قالب قرارداد مستقل از سوی شخص ثالث همان تضمین‌کننده است که کیفیت کالا را برای مصرف‌کننده و خریدار ضمانت می‌نماید.

۳-۲-۵. الزام‌آور بودن تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا

درجایی که تضمین کیفیت کالا از نوع تضمین اجباری باشد اتباع از آن قرارداد لازم است و نمی‌توان برخلاف آن توافق کرد و تعهدات مندرج در آن قرارداد را اسقاط کرد.

اگر تضمین کیفیت کالا در قرارداد مستقل از نوع تضمین اختیاری باشد بازهم اتباع از آن قرارداد برای هر دو طرف و عمل به تعهدات مندرج در آن قرارداد نیز لازم است؛ زیرا اگرچه ایجاد قرارداد براساس اصل آزادی و حاکمیت اراده اختیاری و آزاد است؛ ولی زمانی که قرارداد با قصد، رضایت دو طرف و با توفیر همه شرایط منعقد شود برای هر دو طرف الزام‌آور و لازم‌الاتباع خواهد بود و تخطی از آن جایز نبوده و امکان استناد به آن قرارداد در محکمه صالحه جهت الزام طرف مقابل و استیفای حقوق وجود دارد. بر همین اساس حقوق‌دانان ایرانی (افتخاری، ۱۳۸۲، ص. ۲۸) یکی از آثار اصل حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی را التزام دو طرف قرارداد به اجرای قرارداد ذکر کرده‌اند.

ماده ۲۱۹ قانون مدنی ایران در همین راستا قراردادهای لازم‌الاتباع برای دو طرف قرارداد برشمرده و مقرر نموده: «عقودی که بر طبق قانون واقع شده باشد بین متعاملین و قائم‌مقام آنها لازم‌الاتباع است مگر این‌که به رضای طرفین اقاله یا به علت قانونی فسخ شود».

ماده ۲۲۰ این قانون نیز دو طرف قرارداد را به تعهدات خویش نسبت به طرف مقابل و آثار عرفی و عادتی آن ملزم کرده و مقرر کرده: «عقود نه فقط متعاملین را به اجرای چیزی که در آن

تصریح شده است ملزم می‌نماید؛ بلکه متعاملین به کلیه نتایجی هم که به موجب عرف و عادت یا به موجب قانون از عقد حاصل می‌شود ملزم می‌باشند».

چنانچه تضمین کیفیت کالا از نوع تضمین اختیاری کیفیت کالا و در ضمن قرارداد باشد باز الزام‌آور است؛ زیرا مشهور فقهای امامیه (انصاری، ۱۴۳۲ق، ص. ۶۲) قائل به لزوم وفای به شروط و تعهدات فعل در ضمن قرارداد هستند. ماده ۲۳۷ قانون مدنی ایران نیز وفای به شرط فعل در ضمن قرارداد را لازم برشمرده و مقرر داشته: «هرگاه شرط در ضمن عقد شرط فعل باشد اثباتاً یا نفیاً کسی که ملتزم به انجام شرط شده است باید آن را به‌جا بیاورد و در صورت تخلف، طرف معامله می‌تواند به حاکم رجوع نموده تقاضای اجبار به وفای شرط بنماید».

۳-۲-۲-۶. موارد رفع الزام تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا

۳-۲-۲-۶-۱. انحلال قرارداد

انحلال قرارداد در نزد حقوق‌دانان ایرانی (حمیتی، ۱۳۸۸، ص. ۲۰۲؛ نهرینی، ۱۳۸۵، ص. ۲۱۰) به معنای برهم خوردن قرارداد بعد از تحقق آن و ترتب آثار حقوقی بر آن است. این تعریف از انحلال یک تحلیل حقوقی را به ارمغان می‌آورد. بدین شرح که گسیختن پیوند ناشی از قرارداد با انحلال ارادی یا قهری از زمان پیدایش انحلال آثار خودش را نسبت به آینده خواهد داشت و آثار پیشین قرارداد را حذف نمی‌کند؛ زیرا قراردادی که با شرایط قانونی به شکل صحیح ایجاد شده باشد آثار خودش را به‌طور قهری برجای خواهد گذاشت، مگر اینکه سبب ارادی یا قانونی از ادامه آثار مزبور جلوگیری نماید. تنها موردی که اثر قرارداد را از ابتدای ظهور و تحقق ظاهری آن نابود می‌کند بطلان قرارداد است که در مباحث آینده شرح و بررسی می‌شود.

انحلال قرارداد با انفساخ، اقاله و فسخ قرارداد انجام می‌پذیرد که در ذیل به‌لحاظ فقهی و حقوقی بررسی می‌شوند.

- یک) انفساخ قرارداد

انفساخ قرارداد در نزد حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۳۹۹) به معنای این است که قرارداد بدون آنکه نیاز به عمل حقوقی اضافی داشته باشد خودبه‌خود از میان می‌رود و حق انتخاب برای یکی از دو طرف قرارداد یا محکمه صالحه قضایی باقی نمی‌ماند.

ماده ۹۵۴ قانون مدنی ایرانی به انفساخ قرارداد تصریح کرده و مقرر کرده: «کلیه عقود جایزه به موت احد طرفین منفسخ می‌شود و همچنین به سغه در مواردی که رشد معتبر است». انفساخ قرارداد تضمین کیفیت کالای منتقل شده به مصرف‌کننده در چند مورد اتفاق می‌افتد:

۱. دشوار شدید بودن اجرای تعهد بر تضمین‌کننده: در صورتی که اجرای تعهدی که بر تضمین‌کننده در قرارداد تضمین کیفیت کالا مقرر شده بود به جهت تغییر اوضاع و احوال خیلی دشوار و سخت باشد در این هنگام یکی از نهادهای حقوقی پیش‌بینی شده برای این قرارداد انفساخ قرارداد است. تضمین‌گیرنده در این فرض یا می‌تواند صبر کند تا اوضاع و احوال به حالت عادی برگردد یا به همان کالا با وضعیت کنونی رضایت دهد و یا اینکه قرارداد به‌خودی‌خود انفساخ یابد.

بند یکم ماده ۱۱۱-۶ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا مقرر کرده: «طرف قرارداد ملزم است تعهداتش را انجام دهد حتی اگر اجرای آن بسیار دشوار باشد خواه هزینه اجرای تعهد افزایش یافته یا اینکه ارزش اجرای تعهد کاهش یافته باشد».

بند دوم آن مقرر کرده: «باین‌وجود اگر اجرای قرارداد به خاطر تغییر اوضاع و احوال بیش‌ازاندازه دشوار و طاقت‌فرسا باشد طرفین ملزم هستند در رابطه با تعدیل قرارداد یا خاتمه دادن به آن وارد مذاکره شوند مشروط به اینکه: الف) تغییر اوضاع و احوال پس از زمان انعقاد قرارداد حادث شده باشد؛ ب) احتمال تغییر اوضاع و احوال از جمله مواردی نباشد که در زمان انعقاد قرارداد به‌طور متعارف قابل پیش‌بینی بوده است؛ ث) احتمال تغییر اوضاع و احوال از جمله مواردی نباشد که مطابق با قرارداد، طرفی که تحت‌تأثیر آن قرار می‌گیرد آن را به‌وجود آورده باشد».

۲. بروز قوه قهری طبیعی مانع از اجرای تعهد توسط تضمین‌کننده: در صورتی که قوه قهریه طبیعی حدوث یابد و از اجرای تعهد مقرر در قرارداد تضمین کیفیت کالا از جانب تضمین‌کننده منع نماید در این هنگام قرارداد تضمین کیفیت کالا به خودی خود انفساخ می‌یابد.

بند چهارم ماده ۳۰۳-۹ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا مقرر کرده: «اگر یک طرف قرارداد مطابق ماده ۲۰۸ به واسطه عامل بازدارنده‌ای که مطلق و همیشگی باشد عذر موجهی برای عدم اجرای تعهد قراردادی داشته باشد قرارداد خودبه‌خود و بدون دادن اخطاریه در زمانی که عامل بازدارنده به وجود می‌آید منفسخ می‌شود».

مبنای این تحلیل حقوقی آن است که قرارداد تضمین کیفیت کالا از نوع قرارداد مستمر و تدریجی است و تعهد در آن در مدت‌زمان مشخصی به اجرا درمی‌آید؛ بنابراین اگر در طول این مدت معین شخص متعهدعلیه (تضمین‌کننده) به جهت بروز یک قوه قهریه طبیعی نتواند به تعهدات خودش نسبت به متعهدله (تضمین‌گیرنده) عمل نماید موضوعی برای قرارداد تضمین باقی نمی‌ماند و قراردادی که موضوع آن زوال یابد اصل قرارداد انفساخ یافته و منحل می‌شود. پس قرارداد تضمین نیز در این فرض انفساخ پذیرفته و انحلال می‌یابد.

در صورت بروز قوه قهریه طبیعی و عدم امکان اجرای تعهد از سوی متعهدعلیه اگر دو طرف قرارداد در زمان مناسب و متعارف به یک توافق قطعی نرسند، در این صورت باید به محکمه صالحه رجوع نمایند. در این صورت یا دادگاه زمان مشخصی را برای پایان دادن قرارداد تضمین کیفیت کالا مشخص می‌نماید یا قرارداد تضمین کیفیت کالا را تعدیل می‌کند. حکم محکمه صالحه در این هنگام الزام‌آور بوده و قابلیت استناد دارد.

بند سوم ماده ۱۱۱ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا در این خصوص به حکم محکمه صالحه تصریح نموده و مقرر کرده: «اگر طرفین در مدت‌زمان متعارف به توافق نرسند دادگاه ممکن است: الف) قرارداد را در تاریخ و شرایطی که خود دادگاه تعیین می‌کند به پایان برساند؛ ب) قرارداد را به منظور تقسیم مساوی و منصفانه سودوزیان

به وجود آمده در نتیجه تغییر اوضاع و احوال بین طرفین تعدیل کند. در هریک از این موارد دادگاه ممکن است به خاطر ضروری که به دلیل رد مذاکرات یا قطع مذاکرات توسط یکی از طرفین برخلاف حسن نیت و رفتار منصفانه وارد شده حکم به جبران خسارت دهد». در حقوق موضوعه ایران چنین مقرره‌ای وجود ندارد؛ ولی می‌توان از اصول و قواعد کلی حقوق حکم مربوطه را استخراج نمود. دادگاه برای فیصله دادن به نزاع تضمین‌کننده و تضمین‌گیرنده ناچار است انفساخ قرارداد را اعلام نماید یا زمان بیشتری را در اختیار تضمین‌کننده قرار دهد و یا قرارداد تضمین کیفیت کالا را تعدیل نماید.

- دو) اقاله قرارداد

انحلال قرارداد به تراضی را در نزد حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۳) اقاله و گاهی تفاسخ می‌نامند. ماده ۲۸۳ قانون مدنی ایران آن را تفاسخ ذکر کرده و مقرر کرده: «بعد از معامله طرفین می‌توانند به تراضی آن را اقاله و تفاسخ کنند».

اقاله در اصطلاح فقهای امامیه به معنای فسخ قرارداد از سوی دو طرف قرارداد پس از وقوع آن است (حلی، ۱۴۰۸ق، ص. ۸۲؛ انصاری، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۰؛ موسوی خمینی: بی‌تا، ص. ۵۵۴) خواه به انشای مستقل از دو طرف که هریک بگوید قرارداد را فسخ کردم یا انشای فسخ از سوی یک طرف و قبول از سوی طرف دیگر و یا درخواست از سوی طرفی و انشای فسخ از جانب طرف دیگر باشد.

اقاله یا تفاسخ در نزد حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۸) به مفهوم تراضی دو طرف قرارداد بر انحلال قرارداد ذکر شده است.

اقاله از حقوق بوده و از احکام نیست؛ زیرا به لحاظ عرفی مثل فسخ است. (سبزواری، ۱۴۱۳ق، ص. ۱۱۸) قلمرو اقاله همه قراردادهایی است که قوام آن‌ها از هر دو طرف به مال است (قراردادهای مالی) مانند اجاره، مزارعه، مساقات و مکاتبه. (موسوی خمینی: بی‌تا، ص. ۵۵۴؛ روحانی: ۱۴۱۲ق، ص. ۳۲۰).

اقاله در نزد حقوق دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۳) از نوع قرارداد به‌شمار می‌رود که نیاز به تراضی دو طرف قرارداد دارد.

پس از تحقق اقاله هریک از دو عوض در صورت وجود عوض به صاحب خودش مسترد می‌شود و در صورت تلف عوض، تلف‌کننده ضامن مثل در امور مثلی و ضامن قیمت در امور قیمی خواهد بود (نجفی، ۱۳۶۲، ص. ۳۵۷؛ انصاری، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۰).

ماده ۲۴۶ قانون مدنی ایران مقرر کرده: «در صورتی که معامله به واسطه اقاله یا فسخ به هم بخورد شرطی که در ضمن آن شده باطل می‌شود و اگر کسی که ملزم به انجام آن شرط بوده است عمل به شرط کرده باشد می‌تواند عوض او را از مشروطه بگیرد».

ماده ۲۱۹ قانون مدنی ایران در همین راستا قراردادها را لازم‌الاتباع برای دو طرف قرارداد برشمرده و مقرر نموده: «عقودی که بر طبق قانون واقع شده باشد بین متعاملین و قائم‌مقام آنها لازم‌الاتباع است، مگر اینکه به رضای طرفین اقاله یا به علت قانونی فسخ شود».

بند دوم ماده ۲۶۴ قانون مدنی ایران یکی از طرقی که تعهدات به وسیله آنها ساقط می‌شود را اقاله ذکر کرده است.

- سه) فسخ قرارداد

انحلال ارادی و یک‌طرفه قرارداد در نزد حقوق‌دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۳؛ نهرینی، ۱۳۸۵، ص. ۷) فسخ نامیده شده که یک نوع فعل اعتباری و ذهنی و یک عمل حقوقی است که به صورت یک‌طرفه واقع می‌شود. از این رو در نظرگاه حقوق‌دانان ایرانی (نهرینی، ۱۳۸۵، ص. ۶؛ بهرامی، ۱۳۹۰، ص. ۶۹۰) و فقهای امامیه (نائینی، ۱۳۷۳، ص. ۳۷؛ عراقی، ۱۴۱۴ق، ص. ۱۸۱) نوعی ایقاع به شمار می‌رود؛ بنابراین نیاز به قبول طرف مقابل ندارد و با ایجاد صاحب حق خیار فسخ انعقاد می‌یابد.

فسخ در کلام فقهای امامیه (هاشمی، ۱۳۸۲، ص. ۶۹۸) به معنای برهم زدن قرارداد است. فسخ از نگاه حقوق‌دانان ایرانی (شیروی، ۱۳۹۶، ص. ۲۸۲) به معنای به هم زدن ارادی و یک‌جانبه قراردادی است که به طور صحیح منعقد شده است.

از نگاه حقوق‌دانان ایرانی (نهرینی، ۱۳۸۵، ص. ۲۱۰) اعمال حق فسخ قرارداد آثاری حقوقی را به دنبال دارد که صاحب این حق برای رسیدن به این آثار به اجرای آن اقدام

می‌نماید. مهم‌ترین اثر فسخ قرارداد گسسته شدن قرارداد و بازگشت دو طرف قرارداد به وضعیت قبل از قرارداد است.

یکی از پیامدهای مهم بازگشت دو طرف قرارداد به وضعیت قبل از قرارداد این است که دو عوضی که در قرارداد میان دو طرف قرارداد ردوبدل شده باید به صاحب اصلی آن برگردانده شود.

ماده ۱۱۵ اصول حقوق قرارداد ۲۰۰۱ اتحادیه اروپا مقرر داشته: «با فسخ قرارداد هریک از دو طرف ممکن است ادعای اعاده تصرف هر آنچه براساس قرارداد داده است را بکند مشروط بر اینکه هم‌زمان با آن هر آنچه را که دریافت کرده اعاده کند. اگر اعاده تصرف به هر دلیلی امکان نداشت مبلغ متعارف (بدل نقدی یا مالی) باید برای آنچه دریافت شده پرداخت گردد».

فسخ قرارداد در بحث تضمین کیفیت کالا به چند شکل می‌تواند انجام شود:

۱. فسخ قانونی: گاهی مواقع قانون به جهت دلایلی قرارداد میان دو طرف را فسخ می‌نماید که در این صورت رابطه حقوقی میان دو طرف از میان رفته و دو طرف دیگر هیچ تعهد و مسؤولیتی نسبت به هم نخواهند داشت.

ماده ۲۱۹ قانون مدنی ایران در همین راستا قراردادهای قابل فسخ از سوی قانون برشمرده و مقرر نموده: «عقودی که بر طبق قانون واقع شده باشد بین متعاملین و قائم‌مقام آنها لازم‌الاتباع است مگر اینکه به رضای طرفین اقاله یا به علت قانونی فسخ شود».

طبق این قاعده کلی گاهی اصل قرارداد انتقال کالای مصرفی به مصرف‌کننده نیز از سوی قانون فسخ می‌شود. در این صورت قرارداد تضمین کیفیت کالا نیز انحلال خواهد یافت و دیگر تضمین‌کننده هیچ تعهد و مسؤولیتی نسبت به تضمین‌گیرنده نخواهد داشت.

مبنای تحلیل مزبور این است که قرارداد تضمین کیفیت کالا مبتنی بر قرارداد انتقال کالای مصرفی است و اگر قرارداد نخست توسط قانون فسخ شود دیگر موضوعی برای تضمین باقی نخواهد ماند تا کیفیت آن ضمانت شود.

گاهی نیز امکان دارد قانون قرارداد تضمین کیفیت کالا را به سبب عواملی فسخ نماید که در این صورت رابطه حقوقی میان تضمین‌کننده و تضمین‌گیرنده در خصوص قرارداد تضمین قطع می‌شود؛ ولی اصل قرارداد انتقال کالا در جای خودش باقی است، مگر آنکه در قرارداد شرط شده باشد که قرارداد انتقال کالا مشروط به قرارداد تضمین باشد و در صورت انحلال قرارداد تضمین قرارداد انتقال نیز انحلال یابد یا تضمین کیفیت از اوصاف اساسی کالای مورد انتقال بوده باشد یا قانون تضمین اجباری چنین قابلیت را پیش‌بینی کرده باشد که در این فروض با فسخ قرارداد تضمین قرارداد انتقال کالا نیز انحلال خواهد یافت.

۲. فسخ توسط تضمین‌گیرنده: فقه امامیه، حقوق ایران، حقوق اتحادیه اروپا و دیگر نظام‌های حقوقی جهان به تضمین‌گیرنده این حق را دادند در برخی مواقع مقتضی قرارداد را فسخ نماید. در این صورت قرارداد مزبور انحلال یافته و طرف مقابل دیگر هیچ تعهد و مسئولیتی نسبت به تضمین‌گیرنده نخواهد داشت.

اگر تضمین‌گیرنده اصل قرارداد انتقال کالای مصرفی را به دلایلی فسخ نماید در این صورت قرارداد تضمین کیفیت کالا نیز انحلال خواهد یافت و تضمین‌کننده هیچ تعهد و مسئولیتی نسبت به وی نخواهد داشت؛ زیرا قرارداد دوم منوط به قرارداد اول است و با انحلال قرارداد اول (قرارداد انتقال کالا) قرارداد دوم (قرارداد تضمین کیفیت کالا) نیز منحل می‌شود.

ماده ۲۴۶ قانون مدنی ایران فسخ را موجب انحلال قرارداد و بی‌اعتبار شدن شرط در آن ذکر کرده و مقرر داشته: «در صورتی که معامله به واسطه اقاله یا فسخ به هم بخورد شرطی که در ضمن آن شده است باطل می‌شود و اگر کسی که ملزم به انجام آن شرط بوده است عمل به شرط کرده باشد می‌تواند عوض او را از مشروطه بگیرد». اگر تضمین‌کننده قرارداد تضمین کیفیت کالا را به دلایلی فسخ نماید در این صورت اصل قرارداد انتقال کالا به وی انحلال نخواهد یافت؛ زیرا قرارداد اول مبتنی بر قرارداد دوم نیست، مگر آنکه در قرارداد انحلال قرارداد انتقال کالا با انحلال قرارداد

تضمین شرط شده باشد یا قانون تضمین اجباری آن را پیش‌بینی کرده باشد یا تضمین کیفیت از شروط اساسی آن کالا باشد که در این فروض با انحلال قرارداد تضمین قرارداد انتقال کالا نیز انحلال خواهد یافت.

۳-۲-۲-۲. بطلان قرارداد

بطلان قرارداد در نزد حقوق‌دانان ایرانی (کاتوزیان، ۱۳۸۳، ص. ۲۹۷) حالتی است که در آن قرارداد وجود حقوقی پیدا نمی‌کند خواه بر اثر عدم تحقق تراضی دو طرف قرارداد باشد و خواه به دلیل عدم وجود موضوع برای قرارداد باشد و خواه به دلیل منع قانونی از نفوذ تراضی نامشروع دو طرف قرارداد باشد.

در صورتی که قرارداد تضمین کالا به دلایلی مانند رعایت نشدن شرایط ایجاد تضمین، شرایط ایجادکنندگان تضمین، شرایط موضوع تضمین و... باطل باشد در این هنگام هیچ تعهدی بر تضمین‌کننده نسبت به تضمین‌گیرنده وجود ندارد و مسئولیتی متوجه او نیست. پس دو طرف قرارداد به وضعیت نخستین پیش از قرارداد برمی‌گردند.

اگر اصل قرارداد انتقال کالای مصرفی به تضمین‌گیرنده نیز به جهت عواملی از اساس باطل باشد در این صورت نیز هیچ تعهد و مسئولیتی بر تضمین‌کننده وجود ندارد؛ زیرا قرارداد تضمین کیفیت کالا نوعی شرط فعل در قرارداد انتقال کالا بوده است و حقوق‌دانان ایرانی (ره‌پیک، ۱۳۸۵، ص. ۱۶۳) تصریح کردند که اگر قراردادی باطل شود شرط ضمن آن نیز باطل می‌شود. زیرا انشای شرط در ضمن انشای قرارداد اصلی قرار دارد و با بطلان قرارداد اصلی از ابتدا شرط ضمن آن نیز زندگی پیدا نکرده است.

طبق این تحلیل حقوقی، قرارداد تضمین کیفیت کالا مبتنی بر قرارداد انتقال آن کالا است و اگر قرارداد اول باطل باشد دیگر کالایی به تضمین‌گیرنده انتقال نمی‌یابد. از این رو هیچ موضوعی برای تضمین باقی نخواهد ماند تا کیفیت آن ضمانت شود؛ بنابراین دو طرف قرارداد به وضعیت اولیه پیش از قرارداد برمی‌گردند.

۳-۲-۳. اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ مفاد تضمین

۳-۲-۳-۱. قسم اول: تضمین عملکرد بالای کالا

گاهی تضمین کیفیت کالا به معنای تضمین عملکرد بالای کالای منتقل شده به مصرف‌کننده است. یعنی اینکه تضمین‌کننده کالا به مصرف‌کننده تعهد می‌نماید که کالای انتقال داده شده به وی در نوع خودش از عملکرد بالایی برخوردار است و هیچ کالای مشابه در بازار با برندهای مختلف دیگر در عملکرد به کالای منتقل شده به مصرف‌کننده نمی‌رسد. این قسم از تضمین در بازار مورد کاربست عقلای جهان است و دیده می‌شود که حتی در مقابل این‌گونه از تضمین هزینه‌ای هم پرداخت می‌شود.

۳-۲-۳-۱-۱. قسم دوم: تضمین دوام کیفیت کالا

در برخی مواقع تضمین کیفیت کالا به مفهوم استمرار و پایداری کیفیت کالای منتقل شده به مصرف‌کننده در مدت‌زمان مشخصی است. در این نوع از تضمین کیفیت کالا، تضمین‌کننده به مصرف‌کننده تعهد می‌دهد که کالای منتقل شده به او تا زمانی که در قرارداد معین می‌شود کیفیت اولیه کالا را خواهد داشت و از کیفیت اولیه آن کم نخواهد شد. این نوع از تضمین در نزد عقلای جهان مطلوبیت و ارزش دارد و نسبت به آن اقدام می‌نمایند تا بتوانند از کالای مصرفی حداکثر استفاده را ببرند.

۳-۲-۴. نمودار اقسام تضمین کیفیت کالا

از مجموع مطالب پیشین می‌توان نموداری از اقسام تضمین کیفیت کالا ارائه نمود که به شرح ذیل است.

۱- اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ منشأ الزام:

۱-۱- تضمین اجباری تضمین کیفیت کالا؛

۲-۱- تضمین اختیاری تضمین کیفیت کالا.

۲- اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ قالب تضمین:

۱-۲- تعهد یک‌طرفه تضمین کیفیت کالا؛

- ۲-۲- تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا.
- ۳- اقسام تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا به لحاظ محل درج تضمین:
  - ۱-۳- تضمین کیفیت کالا در ضمن قرارداد؛
  - ۲-۳- تضمین کیفیت کالا در قرارداد مستقل.
- ۴- اقسام تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا به لحاظ شخص تضمین‌کننده:
  - ۱-۴- تضمین کیفیت کالا توسط عرضه‌کننده کالا؛
  - ۲-۴- تضمین کیفیت کالا توسط شخص ثالث.
- ۵- اقسام تضمین کیفیت کالا به لحاظ مفاد تضمین:
  - ۱-۵- تضمین عملکرد بالای کالا؛
  - ۲-۵- تضمین دوام کیفیت کالا.

یافته‌های پژوهش

تضمین کیفیت کالا تعهدی از جانب تضمین‌دهنده به مصرف‌کننده جهت وجود وصف یا اوصاف مشخصی در کالای منتقل شده به مصرف‌کننده برای برطرف کردن نیازهای او در زندگی است.

تضمین کیفیت کالا به لحاظ منشأ الزام به تضمین اجباری و تضمین اختیاری بخش‌بندی می‌شود. در تضمین اجباری قانون‌گذار اصل تضمین و برخی امور مرتبط با آن را الزام نموده است. برهمین اساس مقررات مربوط به آن از قواعد آمره بوده و امکان تخطی از آنها و توافق برخلاف آنها وجود ندارد. تضمین اختیاری با توافق دو طرف بوده و مقررات آن از قواعد تکمیلی است. برهمین اساس طبق اصل حاکمیت اراده و اصل آزادی قراردادی امکان تخطی از آنها و توافق برخلاف آنها وجود دارد.

تضمین کیفیت کالا به لحاظ قالب تضمین به تعهد یک‌طرفه تضمین و تعهد دوطرفه تضمین تقسیم می‌شود. در تعهد یک‌طرفه تضمین کیفیت کالا تضمین‌کننده با اراده یک‌جانبه تعهداتی را بر خودش به‌نفع مصرف‌کننده تحمیل می‌کند و مصرف‌کننده هیچ انتظاری از تضمین‌کننده در این زمینه ندارد. این قسم از تضمین در دو شکل: ایقاع و شرط ابتدایی تحقق

می‌یابد که در هردو شکل نیاز به قبول مصرف‌کننده ندارد و با ایجاد عرضه‌کننده تحقق می‌یابد. همه فقهای امامیه، حقوق‌دانان ایرانی و حقوق اتحادیه اروپا تعهد یک‌جانبه در قالب ایقاع را لازم و الزام‌آور برشمردند. هرچند برخی فقهای امامیه الزام‌آور بودن شرط ابتدایی را نپذیرفتند؛ ولی برخی دیگر از فقهای امامیه، همه حقوق‌دانان ایرانی و حقوق اتحادیه اروپا تعهد یک‌جانبه در قالب شرط ابتدایی را لازم و الزام‌آور شمرده‌اند.

مراد از تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا تضمینی است که در آن هم عرضه‌کننده و هم مصرف‌کننده کالا به دنبال ایجاد تضمین کیفیت کالا هستند. تعهد دوجانبه تضمین کیفیت کالا به لحاظ محل درج تضمین به تضمین در ضمن قرارداد و تضمین در قرارداد مستقل تقسیم می‌شود. در هردو نوع اصل تضمین یک قرارداد جدای از قرارداد اول به‌شمار می‌رود و در حقوق ایران، حقوق اتحادیه اروپا و فقه امامیه مشابه این قرارداد با عنوان ضمان عرفی مورد تأیید است. این ضمان در مورد تعهد شخص ثالث با ضمان شرعی هماهنگی داشته و در غیر این موارد از نوع مسامحه‌ای است.

تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا به لحاظ شخص تضمین‌کننده به دو قسم: تضمین توسط عرضه‌کننده و تضمین توسط شخص ثالث تقسیم می‌شود. در فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق اتحادیه اروپا تردیدی در معتبر، الزام‌آور و قابل استناد بودن تعهد دوطرفه تضمین کیفیت کالا وجود ندارد. این الزام‌آوری با انحلال یا بطلان قرارداد رفع می‌شود. در انحلال قرارداد طبق اصول و قواعد، قرارداد تحقق می‌یابد و آثار حقوقی دارد؛ ولی به دلایلی (انفساخ، اقاله و فسخ) این قرارداد در مرحله استمرار گسسته شده و زوال می‌یابد. در بطلان قرارداد در زمان فهم بطلان روشن می‌شود که از اساس قراردادی تحقق نیافته و آثار حقوقی بر آن مترتب نشده است. تضمین کیفیت کالا به لحاظ مفاد تضمین به دو نوع: تضمین عملکرد بالای کالا و تضمین دوام کیفیت کالا تقسیم می‌شود که هردو عقلایی و مورد انتظار بسیاری از خریداران هستند؛ ولی امکان تفکیک میان آن دو در قرارداد تضمین کیفیت کالا وجود دارد.

کتابنامه

۱. آقایی، بهمن (۱۳۸۵). فرهنگ حقوقی بهمن (چاپ سوم). ایران، تهران: گنج دانش.

2. Aghaei, B., (2005). *Bahman Legal Culture* (3Edition). Iran, Tehran: Ganj Danesh. (In Persian).
۳. افتخاری، جواد (۱۳۸۲). *حقوق مدنی ۳: کلیات عقود و حقوق تعهدات*. ایران، تهران: میزان.
4. Eftekhari, J., (2012). *Civil Laws 3: General Contracts and Laws of Obligations*. Iran, Tehran: Mizan. (In Persian).
۵. امامی، حسن (۱۳۸۸). *حقوق مدنی* (چاپ ۲۱). ایران، تهران: اسلامیة.
6. Emami, H., (1388). *Civil Rights* (21Edition). Iran, Tehran: Islamia. (In Persian).
۷. انصاری، مرتضی (۱۴۲۱ق). *صیغ العقود و الإیتماعات*. ایران، قم: مجمع الفکر الاسلامی.
8. Ansari, M., (1421 AH). *Saygh al-Aqud wa al-Iqaat*. Iran, Qom: Majmaal al-Fikr al-Islami. (In Persian).
۹. انصاری، مرتضی (۱۴۳۲ق). *المکاسب* (چاپ ۱۳). ایران، قم: مجمع الفکر الإسلامی.
10. Ansari, M., (1432 AH). *Kitab al-Makasab* (13Edition). Iran, Qom: Majmaal al-Fikr al-Islami. (In Persian).
۱۱. بجنوردی، محمدحسن (۱۴۱۹ق). *القواعد الفقهیه*. ایران، قم: الهادی.
12. Bojnordi, M, H., (1419 AH). *Al-Qasas al-Fiqhiyyah*. Iran, Qom: Al-Hadi.
۱۳. بجنوردی، محمد (۱۴۰۱ق). *قواعد فقهیه* (چاپ سوم). ایران، تهران: عروج.
14. Bojnordi, M., (1401 AH). *Jurisprudential Rules* (3Edition). Iran, Tehran: Aruj. (In Persian).
۱۵. بهرامی، حمید (۱۳۹۰). *حقوق تعهدات و قراردادهای*. ایران، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
16. Bahrami, H., (2018). *Laws of Obligations and Contracts*. Iran, Tehran: Imam Sadiq University. (In Persian).
۱۷. جعفری، محمدجعفر (۱۳۸۱). *ترمینولوژی حقوق* (چاپ ۱۲). ایران، تهران: گنج دانش.
18. Jafari, M, J., (1381). *Legal Terminology* (12Edition). Iran, Tehran: Ganj Danesh. (In Persian).
۱۹. حلی، جعفر (۱۴۰۸ق). *شرائع الإسلام* (چاپ دوم). قم: اسماعیلیان.
20. Hali, J., (1408 AH). *Shar'e al-Islam* (2Edition). Qom: Ismailian. (In Persian).
۲۱. حلی، حسن (۱۴۱۱ق). *تبصره المتعلمین*. ایران، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
22. Hali, H., (1411 AH). *Tznagnat al-Talameen*. Iran, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian).
۲۳. حلی، حسن (۱۴۱۳ق). *مختلف الشیعه* (چاپ دوم). ایران، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
24. Hali, H., (1413 AH). *Various Shia* (2Edition). Qom: Islamic Publications Office. (In Persian).
۲۵. حمیتی، احمدعلی (۱۳۸۸). *حقوق مدنی ۳: کلیات قراردادهای و ایتماعها*. ایران، تهران: دانش نگار.
26. Hamiti, A, A., (2008). *Civil Laws 3: The Generalities of Contracts and Contracts*. Tehran: Daneshnagar. (In Persian).
۲۷. حیاتی، علی عباس (۱۳۹۲). *حقوق مدنی ۳: قواعد عمومی قراردادهای*. ایران، تهران: میزان.

28. Hayati, A, A., (2012). *Civil Laws 3: General Rules of Contracts*. Iran, Tehran: Mizan. (In Persian).
۲۹. رسائی‌نیا، ناصر (۱۳۷۶). *حقوق مدنی: عقود و تعهدات*. ایران، تهران: آوای نور.
30. Rseshnia, N., (1376). *Civil Rights: Contracts and Obligations*. Tehran: Avai Noor. (In Persian).
۳۱. رضایی، مجید (۱۳۹۴). *فقه معاملات جدید*. ایران، قم: المصطفی.
32. Rezaei, M., (2014). *New Transactions Jurisprudence*. Iran, Qom: Al-Mustafa. (In Persian).
۳۳. ره‌پیک، حسن (۱۳۸۵). *حقوق مدنی: حقوق قراردادها*. ایران، تهران: خرسندی.
34. Rahpik, H., (1385). *Civil Laws: Laws of Contracts*. Iran, Tehran: Khorsandi. (In Persian).
۳۵. روحانی، محمدصادق (۱۴۱۲ق). *فقه الصادق*. ایران، قم: دارالکتاب.
36. Rouhani, M, S., (1412 AH). *Fiqh al-Sadiq*. Iran, Qom: Darul Kitab^۳ (In Persian).
۳۷. سبزواری، عبدالاعلی (۱۴۱۳ق). *مهذب‌الأحكام (چاپ چهارم)*. قم: دفتر آیت‌الله سبزواری.
38. Sabzevari, A., (1413 AH). *Mahdez al-Ahkam* (4Edition). Iran, Qom: Ayatollah Sabzevari's Office. (In Persian).
۳۹. شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۶). *حقوق قراردادها (انعماد، آثار و انحلال)* (چاپ دوم). ایران، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت).
40. Shiravi, A., (2016). *Laws of Contracts (Conclusion, Effects and Dissolution)* (2Edition). Iran, Tehran: Organization for Studying and Compiling Academic Books in Islamic and Human Sciences (SAMT). (In Persian).
۴۱. صدر، محمدباقر (۱۴۰۲ق). *اقتصادنا (چاپ ۱۶)*. لبنان، بیروت: دارالتعارف.
42. Sadr, M, B., (1402 AH). *Economist* (16Edition). Lebanon, Beirut: Dar al-Taarif. (In Persian).
۴۳. صدر، محمدصادق (۱۴۲۰ق). *ماوراء‌الفقه*. لبنان، بیروت: دارالأضواء.
44. Sadr, M, S., (1420 A.H.). *Ma'ar al-Fiqh*. Lebanon, Beirut: Dar al-Audha. (In Persian).
۴۵. صدوق، محمد (۱۴۰۴ق). *من لایحضره‌الفقیه (چاپ چهارم)*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
46. Sadouq, M., (1404 AH). *Man Lay Hazara Al-Faqih* (4Edition). Iran, Qom: Islamic Publications Office. (In Persian).
۴۷. طاهری، حبیب‌الله (۱۴۱۸ق). *حقوق مدنی (چاپ دوم)*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
48. Taheri, H., (1418 AH). *Civil Rights* (2Edition). Iran, Qom: Islamic Publishing House. (In Persian).
۴۹. طباطبایی، تقی (۱۴۰۰ق). *دراساتنا من الفقه الجعفری*. ایران، قم: خیام.

50. Tabatabayi, T., (1400 AH). *Darastana Man al-Fiqh al-Jaafari*. Iran, Qom: Khayyam. (In Persian).
 ۵۱. طباطبایی، محمدکاظم (۱۴۲۱ق). *حاشیة المکاسب* (چاپ دوم). ایران، قم: اسماعیلیان.
52. Tabatabayi, M, K., (1421 AH). *Hashiya al-Makasab* (2Edition). Iran, Qom: Ismailian. (In Persian).
 ۵۳. عاملی، محمد (۱۴۱۰ق). *اللمعه*. لبنان، بیروت: دارالتراث/الدار الإسلامیه.
54. Ameli, M., (1410 AH). *Al-Lama*. Lebanon, Beirut: Dar al-Tarath/Al-Dar al-Islamiyya. (In Persian).
 ۵۵. عراقی، ضیاءالدین (۱۴۱۴ق). *شرح تبصره المتعلمین*. ایران، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
56. Iraqi, Z., (1414 AH). *Commentary on the Learned*. Iran, Qom: Islamic Publications Office. (In Persian).
 ۵۷. قاسم‌زاده، مرتضی (۱۳۸۹). *حقوق مدنی: اصول قراردادها و تعهدات* (چاپ ۱۴). ایران، تهران: دادگستر.
58. Qasimzadeh, M., (1389). *Civil Law: Principles of Contracts and Obligations* (14Edition). Tehran: Dadgstar. (In Persian).
 ۵۹. قطان، محمد (۱۴۲۴ق). *معالم‌الدین*. ایران، قم: مؤسسه امام صادق.
60. Qattan, M., (1424 AH). *Ma'alim al-Din*. Iran, Qom: Imam Sadiq Institute. (In Persian).
 ۶۱. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۴). *حقوق مدنی: ايقاع* (چاپ سوم). ایران، تهران: میزان.
62. Katouzian, N., (1384). *Civil Rights: Iqaa* (3Edition). Tehran: Mizan. (In Persian).
 ۶۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳). *حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها* (چاپ چهارم). ایران، تهران: شرکت سهامی انتشار.
64. Katouzian, N., (2013). *Civil Laws: General Rules of Contracts* (4Edition). Tehran: Ataheh Publishing Co. (In Persian).
 ۶۵. کمپانی، محمدحسین (۱۴۱۸ق). *حاشیة کتاب المکاسب*. ایران، قم: انوارالهدی.
66. Kompany, M, H., (1418 AH). *Margin of Al-Makasab Book*. Iran, Qom: Anwar Al-Hadi. (In Persian).
 ۶۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۶ق). *ملاذال‌خبار*. ایران، قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی.
68. Majlisi, M, B., (1406 AH). *Malaz al-Akhbar*. Iran, Qom: Ayatollah Marashi Library. (In Persian).
 ۶۹. محقق داماد، سیدمصطفی؛ فنواتی، جلیل؛ وحدتی شبیری، حسن؛ و عبدی‌پور، ابراهیم (۱۳۷۹). *حقوق قراردادها در فقه امامیه*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت).
70. Mohaghegh Damad, M; Qanwati, J; Vahdati Shobeyri, H; & Abdipour, I (1379). *Laws of Contracts in Imami Jurisprudence*. Iran, Tehran: Organization for

- Studying and Compiling Academic Books in Islamic and Human Sciences (SAMT). (In Persian).
۷۱. مراغی، عبدالفتاح (۱۴۱۷ق). *العناوین الفقہیہ*. ایران، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
72. Maraghi, A., (1417 AH). *Al-Tawheel al-Fiqhiyyah*. Iran, Qom: Islamic Publications Office. (In Persian).
۷۳. مشکینی، علی (۱۳۷۹). *مصطلحات الفقہ* (چاپ دوم). ایران، قم: الهادی.
74. Mishkini, A., (1379). *Jurisprudence Terms* (2Edition). Iran, Qom: Al-Hadi. (In Persian).
۷۵. موسوی خمینی، روح‌الله (بی‌تا). *تحریر الوسیلہ*. ایران، قم: دارالعلم.
76. Mousavi Khomeini, R., (Bita). *Tahrir al-Wasilah*. Iran, Qom: Dar al-Alam. (In Persian).
۷۷. موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). *صحیفه امام*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
78. Mousavi Khomeini, R., (1378). *Sahifa Imam*. Iran, Tehran: Institute for Editing and Publishing Imam Khomeini's Works. (In Persian).
۷۹. نائینی، محمدحسین (۱۳۷۳ق). *منیة الطالب*. ایران، قم: محمدی.
80. Naini, M, H., (1373 AH). *Maniya al-Talib*. Iran, Qom: Mohammadi. (In Persian).
۸۱. نجفی، محمدحسن (۱۳۶۲). *جواهر الکلام*. ایران، تهران: دارالکتب الإسلامیہ.
82. Najafi, M, H., (1362). *Jawaharlal Kalam*. Iran, Tehran: Dar Al-Kutb al-Islamiyya. (In Persian).
۸۳. نراقی، احمد (۱۴۱۷). *عوائد الایام*. ایران، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
84. Naraghi, A., (1417). *Awaed Al-Ayyam*. Iran, Qom: Islamic Propaganda Office. (In Persian).
۸۵. نهرینی، فریدون (۱۳۸۵). *ماهیت و آثار فسخ قرارداد در حقوق ایران* (چاپ دوم). ایران، تهران: گنج دانش.
86. Nahrini, F., (1385). *The Nature and Effects of Contract Termination in Iranian Law* (2Edition). Iran, Tehran: Ganj Danesh. (In Persian).
۸۷. هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۸۲). *فرهنگ فقہ*. ایران، قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقہ اسلامی.
88. Hashemi Shahroudi, M., (2012). *Farhang Fiqh*. Iran, Qom: Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia. (In Persian).
89. Martin, E., (2003). *Oxford Dictionary of Law*. Oxford: University Press Oxford.